

«ԿԱՐԳԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ»՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱՂԻԶ

Լ.Ղ. Շիրինյան
քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Ազգի հարստությունը կախված է բազմաթիվ պատճառներից
եւ ոչ միայն նյութական, այլեւ հոգեւոր բնույթի... ազգային
հզորությունից, աշխարհագրական դիրքից, քաղաքական ու
քաղաքացիական հաստատություններից, օրենքներից,

կրոնից, բարոյականությունից եւ այլն:

Վիտտե¹

Հայաստանի Հանրապետության թե՛ ներքին կառուցվածքը, թե՛ արտաքին քաղաքականությունը կրում են երեք հիմնական գործոնի ազդեցությունը.

ա/ ՀՀ (+ Արցախի հանրապետություն) աշխարհագրական որոշակի տեղաբաշխվածությունը (Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելյան մասն է),

բ/ հայկական քաղաքակրթության առանձնահատկությունները (արևմտյան քաղաքակրթության անբաժան մասն է և այն ներկայացնում է Արևելքում, քաղաքակրթությունների հանդիպման և փոխգործության դիմամիկ գոտի է),

գ/ հայ ժողովրդի արդի կեցությունը (աշխարհասփյուռ է և նրա փոքրամասնությունն է ապրում հայկական պետական կազմավորումներում ու Զավախքի ազգային տարածքում):

Յուրաքանչյուր գործոն, մասնավորապես առաջինը, իր ազդեցությամբ պայմանավորում է պետական կազմավորումների առկա վիճակը, թելադրում նրանց առաջընթացի ռազմավարական նպատակները՝ ուժեղ օրգանական պետություն և սոցիալապես ուղղորդված տնտեսական համակարգ:

Բնական է, որ երկրաքաղաքական ակտիվ տեղաշարժերի գոտում գտնվող երկիրն իր սահմանափակ միջոցներով և պաշարներով չի կարող հավակնել տարածաշրջանային գերտերության կարգավիճակին,

սակայն համաշխարհային զարգացման փորձի և ազգային ինքնատիպության համադրման միջոցով կարող է ձգտել զարգացման տարածաշրջանային օրենսդրի դերին: Ուրեմն, խնդիրը ռազմավարական նպատակների ճիշտ ընտրությունն է: Իսկ ռազմավարությունը, նշում էր հայտնի Կառլ Ֆոն Կլաուզեֆցը, չի կարող բանական հիմք ունենալ, քանի դեռ չի կառուցվել իր հետապնդած նպատակի գիտակցման վրա: Հիրավի, ունենալ ռազմավարություն, «նշանակում է, հստակ պատկերացնել զարգացման նպատակները և ճիշտ ընտրել նրանց իրականացման համար գործունեության ուղղությունները: Իսկ քաղաքական գործունեության նպատակները որոշվում են կախված այն հասարակության մասին պատկերացումներից, որի մեջ մենք ապրում ենք»²: Պարզ է, որ ընտրությունը պետք է ենթարկվի որոշակի պահանջների, այն է՝ պետական կառույցը պետք է բավարարի ժողովրդի կազմակերպման լավագույն տարբերակին և ստեղծի ժողովրդի կարողությունների դրսևորման պայմաններ՝ մոտ լինելով նրա ինքնատիպությանը, վերարտադրի նրա ինքնությունը:

Որպես այդպիսին համոզես է գալիս «կարգի տեսության» հիման վրա մշակված և Արևմտյան Եվրոպայում՝ հատկապես Գերմանիայում, իրականություն դարձած «սոցիալական շուկայական տնտեսակարգը»:

Ժամանակին՝ ԽՍՀՄ լուծարմանը զուգընթաց, «ժողովրդավարություն» և «ազատականություն» կարգախոսներով տեղի էր ունենում գաղափարական ներթափանցում հետխորհրդային տարածք: Այն իրականացնում էր կոմունիզմի դեմ պայքարի գրավիչ դրոշով և ուներ հստակ արտահայտված հակասոցիալիստական բովանդակություն:

Միջազգային իրադրության տեսանկյունից ժամանակը ճիշտ էր ընտրված, քանզի ներթափանցումը տեղի էր ունենում՝

ա/ Արևելյան դաշինքի գահավեժ փլուզման և խորհրդային բռնատիրությունից ժողովուրդների ազատագրման անկասելի մղման պայմաններում,

բ/ Խորհրդային Միության կազմալուծումը և Արևելյան Եվրոպայում «թավշյա հեղափոխությունները» տեղի էին ունենում Արևմուտքում պահպանողական արժեքների վերելքի հերթական շրջափուլի ուղեկցությամբ, սոցիալական շարժման ու սոցիալիստական գաղափարախոսության նահանջի, սոցիալ-տնտեսական ուժեղ ավանդույթներ ունեցող երկրներում (Ֆրանսիա, Գերմանիա և այլն) սոցիալիստների դիրքերի զգալի թուլացման պայմաններում:

Կոմունիզմի տեսությունն ու պրակտիկան ներկայացվում էին միակ սոցիալիստականը: Հընթացս խեղաթյուրվում էին կոմունիզմի և սոցիալիստական գաղափարախոսության միջև գոյություն ունեցող պատմափիլիսոփայական տարածայնությունների, քաղաքական ըմբռնումների, ներքաղաքական գործելաձևի տարբերությունները: Որպես ծախսեր համահարթեցման էին ենթարկվում սոցիալիստները, սոցիալ-դեմոկրատները, կոմունիստները:

Անդրադառնալով սոցիալիստական շարժման շուրջ 1,5-դարյա պատմությանը՝ կնկատենք, որ սոցիալիստական զարգացումը, անցնելով հեղափոխական մարքսիզմի փուլը, թեքվել է հիմնականում բարեշրջական (ռեֆորմիստական) ռազմավարություն՝ դադարելով սոցիալիզմը դիտել որպես որոշակի մոդել իրեն հատուկ հատկանիշներով և հակվել այն տեսակետին, որ գոյություն ունեցող կարգերի շրջանակում ժողովրդավարության պայմաններում և ժողովրդավարական մեթոդներով, անհրաժեշտ է կատարելագործել հասարակական հարաբերությունները:

Նրանք, ովքեր մերժում էին այդպիսի մոտեցումը, սոցիալ-դեմոկրատիայից դուրս եկան, հատկապես Առաջին աշխարհամարտից հետո, և ստեղծեցին կոմունիստական կուսակցություններ: Իսկ ովքեր համարում էին, որ կարելի է զնալ դեպի սոցիալիզմ որպես ինչ-որ մոդել, սակայն հիմնականում խաղաղ, բարեշրջական մեթոդներով, գերադասեցին իրենց անվանել սոցիալիստներ: Սրանց մեջ առաջին հերթին պետք է նկատի ունենալ Ֆրանսիայի սոցիալիստներին:

Սակայն վերջին տարիներին սոցիալիստների ու սոցիալ-դեմոկրատների միջև գոյություն ունեցող տարբերությունները ջնջվում են: Նրանք բոլորը թեքվում են դեպի սոցիալ-լիբերալ պլատֆորմ: Հատկանշական է, որ գրեթե բոլորն էլ միևնույն դիրքերում են՝ ժողովրդավարություն, սոցիալական և իրավական պետություն, գործունեության բարեշրջական մեթոդներ, կողմնորոշում դեպի հասարակական հարաբերությունների հումանիստականացում:

Նույնիսկ եվրոպական կոմունիստական կուսակցությունները, ըստ էության, աննշան վերապահումներով, ընդունեցին խորհրդարանական ժողովրդավարության սկզբունքները և լեյսայն համաձայնեցին սոցիալական շուկայական տնտեսության իրողություններին: Իսկ եվրոպական սոցիալ-դեմոկրատները, հարմարվելով արդյունաբերական երկրների նոր զարգացումներին, հաշվի առնելով արագ փոփոխվող

պայմանները, սկսեցին շրջվել դեպի սոցիալական ազատականության դիրքեր՝ XX դարի վերջին տասնամյակի երկրորդ կեսերին քաղաքական իշխանության ոլորտում նորից վերադարձնելով կորցրածը:

Սոցիալիստական շարժման դասական հայրենիքը՝ Եվրոպան, XXI դար թևակոխեց սոցիալ-դեմոկրատական «կոլմոդոլում» ունեցող երկրների (Ֆրանսիա, Անգլիա, Գերմանիա) գլխավորությամբ: Եվրախորհրդարանում Սոցիոտերնը, ունենալով պատգամավորական խոշորագույն խմբակցություններից մեկը, քվեարկում է հավաքական կարգապահության սկզբունքով:

Եթե նկատի ունենանք ՀՀ տնտեսատեսիսնիկական ընդհանուր քայքայվածությունը և միաժամանակ աշխատավորական շարժման գրեթե իսպառ բացակայությունը, ՀՀ ներքին զարգացումը պահանջում է քաղաքական պայքարի գործելաձևի ճիշտ ընտրություն:

Նորանկախ Հայաստանի բազմաթիվ ու բազմաբնույթ դժվարությունների պատճառների թվում առաջինը, թերևս, տնտեսական հարաբերությունների ոլորտում արմատական հեղաշրջումն էր: Մինչդեռ տնտեսական հարաբերությունների ոլորտն էր, առաջին հերթին, պահանջում ծրագրված բարեփոխումների քաղաքականություն և հանրապետության զարգացման հստակ հայեցակարգ:

Որպես այդուհի՝ ստեղծվեց մենաշնորհայնացված հասարակություն, որը նույնիսկ չի նպաստում «արդյունաբերական ազգային բուրժուազիայի» կայացմանը:

Ստեղծված կացությունը, այդուհանդերձ, ուղղել հնարավոր է: Այն կապված է արդիականացման (մոդեռնեզացիա) քաղաքականության որդեգրման հետ՝ առաջին հերթին հընթացս ուղղորդելով տնտեսական փիլիսոփայության³ հայեցակարգը:

Մեզանում, թերևս, հասարակական, պետական կյանքի կազմակերպման, ազգային տնտեսության մոդելի վերջնական ընտրությունը պետք է կատարվի գոյություն ունեցող երկու հիմնական տիպերի միջև:

Առաջինը՝ այսպես կոչված ամերիկյան տիպն է, որը իրականացել է դասական տնտեսական ազատականության հայեցակարգով: Այստեղ պետության դերը հասարակության տնտեսական ու սոցիալական հարաբերությունների ոլորտում, ճիշտ է, ընդունվում է, սակայն այդպիսի կարգավորմանը ավանդականորեն հատկացվում է ավելի համեստ դեր, քան ինքնագործ տնտեսական սուբյեկտներին (ենթականերին):

Ակնհայտ է, որ ՀՀ տնտեսական քաղաքականությունը մինչև օրս, որպես իշխող միտում, ունեցել է ամերիկյան ուղղություն, թեկուզ և իրական կյանքում այն անճանաչելիորեն ձևախեղվել է:

Երկրորդը «սոցիալական շուկայական տնտեսության» կարգն է, որը դիտվում է որպես եվրոպական ուղղություն: Այս տիպը գերիշխում է Արևմտյան Եվրոպայում: Այստեղ տնտեսավարման կառուցակարգը չի պատկերացվում այլ կերպ, քան սոցիալապես ուղղորդված: Այլ կերպ՝ սոցիալական խնդիրը ներակա (իմպլիցիտ) է տվյալ պետական-տնտեսական կառույցին:

Տվյալ հայեցակարգն իր էությամբ «ազատ շուկայական տնտեսության» ազատական մոդելի տարատեսակն է՝ դրան հատուկ հատկանիշերով՝ անհատական ազատությունների երաշխավորվածություն և մասնավոր սեփականության իրավունք, տնտեսական վճիռների կայացման ապակենտրոնացում, ազատ գնագոյացում և ազատ մրցակցություն, ներքին շուկայի բացվածություն: «Սոցիալական շուկայական տնտեսություն» հասկացության հեղինակ Ալֆրեդ Մյուլեր-Արմալը տվյալ տնտեսության իմաստը տեսնում էր շուկայի սկզբունքի՝ սոցիալական հավասարեցման սկզբունքի հետ զուգակցման մեջ, իսկ նպատակը՝ մրցակցային տնտեսության բազայի վրա ազատ մախածոնությունը սոցիալական առաջընթացի հետ կապելու մեջ՝ ապահովված հատկապես շուկայական տնտեսական նվաճումներով: Ընդսմին, Ա. Մյուլեր-Արմանը հնարավոր էր համարում սոցիալական խնդիրների լուծումը ազատ մրցակցության շրջանակներում:⁴

Ընդսմին «սոցիալական շուկայական տնտեսության» ներկայացուցիչները, ի տարբերություն դասական ազատականության ներկայացուցիչների, չեն ընդունում պետության ինքնաբացարկ՝ տնտեսական և սոցիալական հարցերում: Օրինակ, գերմանական տնտեսական հրաշքի հայր Լյուդվիգ Էրհարդը համարում էր, որ պետությունը պատասխանատվություն է կրում տնտեսական քաղաքականության հետևանքների համար, կայուն իրավիճակի պահպանման և տնտեսական վերելքի ապահովման համար: Նա պատասխանատու է ազգային տնտեսության մրցունակության և համաշխարհային տնտեսության հետ օրգանական համարկման (ինտեգրման) համար: Ավելին, տնտեսական կյանքում կարգավորիչ, պլանային սկզբունքը պետության ակտիվ դերի հետ միասին, ըստ Լ. Էրհարդի, այսօր ցանկացած համակարգի անբաժան մասն է:

Սեզ համար տնտեսական համակարգի ընտրությունը ինքնանպատակ լինել չի կարող: Այն պետք է բավարարի առնվազն երկու պահանջ.

ա/ ունենալ ինքնազարգացման ներքին կարողականություն (պոտենցիալ).

բ/ ենթադրի սոցիալական⁵ խնդրի լուծման հնարավորություններ:

Եթե նկատի ունենանք եվրոպական տնտեսական համակարգի հաջողությունների օրինակը, ինչպես նաև Արևելյան դաշինքի տնտեսական ծախսողման պատմությունը, իսկ տվյալ դեպքում էական է համաշխարհային փորձը, կտեսնենք, որ ազատության ու մրցունակության սկզբունքների վրա կառուցված հասարակարգը առավել չափերով է ազատագրում մարդու ստեղծագործական ներուժն ու նախաձեռնությունը: Որտեղ մրցունակության հանդեպ ունեցվածությունը ունեցվածություն է ազատության դեմ: Զաղաքականության մեջ այն հանգեցնում է ամբողջատիրության (տոտալիտարիզմի), տնտեսության մեջ՝ հենց ձեռնեղծության ազատության սկզբունքի ոչնչացման ու հրամայավարչական համակարգի վերականգնման:

Լ.Երիարզն ընդգծում էր, որ ինքնախաստատման անհրաժեշտությունը հատուկ է շուկային: Մրցունակության հատկապես այդ ոգին է, որ ապահովում է տնտեսական առաջադիմությունը և զխավորապես սպառողին, այսինքն՝ ողջ ժողովրդին թույլ է տալիս օգտվել աշխատանքի ավելի բարձր արտադրողականության պտուղներից: Այստեղից տրամաբանորեն հետևում է, որ շուկայական տնտեսության ավելի բարձր արդյունավետությունը թույլ է տալիս հասնել պահանջարկի (քանակի, որակի և գների մակարդակի տեսանկյունից) առավելագույն նպաստավոր բավարարման: Նկատի ունենալով Արևմտյան Գերմանիայի տնտեսական իրականությունը՝ Լ.Երիարզը նշում էր, որ ելնելով այդ գործառության փոխկապվածությունից՝ Գերմանիայի տնտեսական քաղաքականությունը կոչվում է նաև «սոցիալական շուկայական տնտեսություն»:

Ինքնին հասկանալի է, որ ոչ միայն շուկան, այլև ինքը՝ տնտեսությունը և նրա արդյունավետությունը ինքնանպատակ արժեքներ չեն: Նպատակը մարդուն ազատագրելն է, նրա ներուժին (պոտենցիալին) ու նախաձեռնությամբ ճանապարհ բացելը, մարդու արժանապատիվ գոյության ապահովումը, նրա ոչ միայն նյութական, այլև հոգևոր պահանջարկների առավելագույն բավարարումը: Այս տեսանկյունից է,

որ կարելի է զննահատել տնտեսական ցանկացած համակարգի իսկական իմաստն ու գոյության արդարացումը:

Ավելին, տնտեսական ու սոցիալական առաջընթացը (այս եզրակացությանն է հանգել նաև արդի սոցիալիստական շարժումը) կապված է սեփականության որոշակի ձևի հետ: Այն կախված է արտադրական անկախ միավորների ազատ մրցակցությունից, առհասարակ մարդու ազատությունից, ինչը, սակայն, հնարավոր է կազմակերպել առանց պետության: «Սոցիալական շուկայական տնտեսություն» հայեցակարգում, ստույգ՝ «օրդոլիբերալիզմի»⁶ կանխադրույթներում ընդգծվում է ուժեղ ու արդիական պետության անհրաժեշտությունը: Պատահական է, որ այս ուղղության տեսական մշակումները տեղավորվում են «սոցիալական շուկայական տնտեսություն» հոգևոր հայր Վալտեր Օյկենի «տնտեսական կարգի» (Wirtschaftsordnung) շրջանակներում:

Օրդոլիբերալիզմը, զննահատելով ազատ մրցակցության դերը հասարակության տնտեսական առաջընթացի մեջ, միաժամանակ ցույց է տալիս «հին» ազատականության հիմնական սխալը՝ այն, որ նա հաշվի չի առնում ազատ շուկայի մենաշնորհներ (մոնոպոլիաներ) ծնելու վտանգները, իսկ նշանակություն չի տալիս ոչնչով չսահմանափակված մրցակցության ծնած սոցիալական խնդիրներին: Եվ հաշվի առնելով այս և մյուս իսկական սխալները, որոնք ծնում է դասական ազատականության վրա կառուցված տնտեսական քաղաքականությունը, «գլխավոր օրդոլիբերալիստ» դոկտոր Վալտեր Օյկենը 30-ական թվականների կեսերին մշակեց սոցիալական շուկայական տնտեսության մոդելի հիմնական սկզբունքները: Դրանցից գլխավորներն են.

- զնազոյացման ազատություն և դրամաշրջանառության կայունություն,

- մրցակցություն՝ առանց մենաշնորհների և մասնավոր սեփականության անխախտություն,

- տնտեսական ինքնուրույնություն և ձեռնարկատերերի պատասխանատվություն,

- պետության սահմանափակ տնտեսական դեր⁷:

«Հիշյալ դպրոցի ներկայացուցիչները,- գրում է պրոֆ. Վիկտոր Վանբերգը,- համոզված էին, որ տնտեսական առողջ քաղաքականությունը պետք է լինի առաջին հերթին կարգի քաղաքականություն՝ ուղղված իրավական ու ինստիտուցիոնալ կառուցվածքների ստեղծմանը»⁸:

Այդ տեսության հիմնադիրները սոցիալական շուկայական տնտեսությունը դիտում էին որպես տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական կարգ՝ առանձնացնելով հատկապես սոցիալական քաղաքականությունը, դրա յուրաքանչյուր դրսևորումով որպես շուկայի ազատության երկարաժամկետ երաշխավորի⁹:

Օրդոլիբերալիզմի տեսանկյունից պետությունն ինքը պետք է գիտակցաբար որոշի տնտեսականության շրջանակները՝ ահազանգելով հասարակության մեջ բացասական միտումների առաջացման մասին: Նա պարտավոր է միջամտել տնտեսական գործունեությանը, որ ապահովվեն մրցակցության նախադրյալները, և հետևի հաստատված «խաղի կանոններին»:

Պետության դերը, ըստ օրդոլիբերալների, հանգում է ֆուտբոլային իրավարարի գործառույթին, «որի խնդիրը չէ, որ ինքը խաղա, և ոչ էլ այն, որ բոլոր խաղացողներին հուշի նրանց բոլոր շարժումները, այլ այն, որ անարգել երաշխավորի բոլոր կանոնների պահպանումը: Դա էլ այն պետությունն է, առանց որի իսկական շուկայական տնտեսությունը գոյություն ունենալ չի կարող»¹⁰:

«Արդի, իր պատասխանատվությունը գիտակցող պետությունը, - ավելացնում է Լ. Երիարդը, - չի կարող իրեն թույլ տալ հանգելու գիշերային պահակի դերին»: «Ես փորձում եմ, - ընդգծում էր նա, - շուկայական տնտեսության քաղաքականության միջոցով մշակել նրա կարգը՝ դրան անհրաժեշտ խաղի կանոններով»¹¹:

Օրդոլիբերալիզմը հանդես է գալիս առանձին անհատների ու տնտեսավարող սուբյեկտների տնտեսական շահերի նկատմամբ հասարակական շահերի գերակայությունից, հասարակական տարբեր շերտերի ներդաշնակ համակցության հրամայականից, «կապիտալիստների» ու «բանվորների» «սոցիալական գործընկերության» անհրաժեշտությունից: Գերմանացի հեղինակ Զ. Մեդնիխտը հստակեցնում է խնդրակարգը մշելով, որ «սոցիալական շուկայական տնտեսությունը» ազատ շուկայական տնտեսության դասական սկզբունքից տարբերվում է «չորս գլխավոր կետերում»:

Այդ տարբերություններն են.

արդյունավետ մրցակցությունը ինքնին տրված բան չէ, այլ սահմանվում է պետության ակտիվ մրցակցային քաղաքականությամբ,

շուկայով սահմանված եկամուտների բաշխումը շտկվում (կարգավորվում) է եկամուտների հետագա վերաբաշխումով.

պետությունը վարում է ակտիվ իրավիճակային (կոնյուկտուրային) քաղաքականություն՝ նպատակ ունենալով (դնելով) հասնել լրիվ զբաղվածության, գների կայունության և վճարային հաշվեկշռի հավասարակշռության,

բացի եկամուտների վերաբաշխումից՝ նախատեսվում է նաև ներգործություն ունեցվածքի գոյացման վրա, որի ձեռք բերման մեջ պետք է ընդգրկվեն ազգաբնակչության լայն զանգվածները:¹²

Ավելորդ չէ նկատել, որ հիշյալ «իրամայականը» հայ քաղաքական միտքը սկսել է յուրացնել դեռևս XX դարի առաջին տասնամյակներից: Այսպես, ներազգային խնդիրների հարցում, պատմական այլ պայմաններում, նույն դիրքորոշումն ուներ նաև Նիկոլ Ղուսանը դեռևս 1907 թվականին, ՀՀ Ղաշնակցության Չորրորդ Ընդհանուր ժողովին (1907 թ.) հղած դիմումով ժողովից պահանջում էր պաշտպանել հայ բանվորության շահերը՝ միաժամանակ թույլ չտալով սպանել հայ արդյունաբերությունը, իսկ «դասակարգային» հակամարտությունը պահել «փափուկ սահմանների» մեջ¹³: Նույն տեսակետն էր պաշտպանում, ըստ էության, հայ ազատական հոսանքը՝ նրա տիպական ներկայացուցիչ Ալ. Արասխանյանը¹⁴: Քանզի Ֆրիդրիխ Լիստի հեղինակավոր հաստատումով, «ազգային միասնությունն այն ժայռն է, որի վրա պետք է հենվի նրա բարեկեցությունը, հարգանքի հզորության շենքը, նրա առկա ապահովվածությունն ու գոյությունը, գալիքի վեհությունը»¹⁵:

Ուստի պետությունը պարտավոր է ընդունել այնպիսի օրենքներ ու որոշումներ, որոնք հասարակությանն ու առանձին անհատներին պաշտպանում են անբարեխիղճ մրցակցությունից, կարգավորում են մրցակցային պայքարի սահմանափակումները: Պետությունը, համաձայն օրոգլիբերալների, պարտավոր է կարգավորել սոցիալական ուլորտը, պաշտպանել հաշմանդամների ու մայրության, ծերերի ու երիտասարդության իրավունքները, երաշխավորել սեփականության իրավունքի գործադրումը, ապահովել բժշկվելու և այլ իրավունքներ:

Տեղին է նկատել, որ դեռևս XIX դարի 70-ական թվականներին գերմանական նոր պատմական դպրոցի ներկայացուցիչները (Բ. Հիլդեբրանտ, Գ. Շմոլեր, Վ. Ջոմբարտ) առաջադրում էին հասարակության մեջ սոցիալական արդարության սկզբունքը արմատավորելու գործում պետության ակտիվ միջամտության անհրաժեշտության խնդիրը: Թեպետ օրոգլիբերալիզմը առաջնությունը վերապահում է անհատական նախաձեռնությանը, այդուհանդերձ՝ ընդգծում է, որ հասարակական

կյանքում եսամոլ շահը չպետք է սանձարձակության հասնի: Այն պետք է ենթարկվի հստակ սահմանափակումների: Ընդ որում, մրցակցությունը խթանվում է, իսկ շահույթի աճը ձեռք է բերվում առաջին հերթին իրավական ուժեղ շրջանակների հաստատումով, որն էլ սահմանափակում է տնտեսության մենաշնորհայնացումը, «ամսաքուր մրցակցությունը» առհասարակ: Հայաստանի Հանրապետության մենաշնորհայնացված տնտեսության վիճակի արմատական բարեփոխման տեսանկյունից բացառիկ հետաքրքրություն է ներկայացնում կարծի «հակակարտելային օրենքի» ընդունման ու կիրառման փորձը Գերմանիայում: Այս օրենքը Լ.Էրիարդը համարում էր «սոցիալական շուկայական տնտեսության» իր ըմբռնումների «միջուկը»¹⁶:

Ավելին, պետությունը, սոցիալական շուկայական տնտեսակարգում իրականացնելով կարգավորում, կոչված է առանձին անհատների եսասիրությունը ուղղորդել ընդհանուր բարօրության հուն: «Սոցիալական շուկայական տնտեսության հայեցակարգի կենտրոնում, - գրում է Լ.Լ.Վասինյան, - գտնվել է անհատական ազատությունն ու պատասխանատվությունը: Կարգի պետական քաղաքականության խնդիրը սոցիալական շուկայական տնտեսության մեջ ազատության, կարգի, անհատապաշտության և կոլեկտիվիզմի միավորումն է ներդաշնակ միասնության մեջ «բարեկեցություն բոլորի համար» ձեռք բերելու նպատակով»:¹⁷

Այսպիսով, տնտեսական արդար կարգը և տարբեր «խմբային շահերի» համաձայնեցումը, դրանց հաշվեկշռի պահպանումը կարող է ապահովել միայն պետությունը, եթե ճիշտ է որոշում իր դերն ու խնդիրները:

Առաջին. պետությունը պարտավոր է սահմանել խաղի պարզ, միասնական և արդար կանոններ, որոնք թույլ չեն տա արտոնություններ, ոչ էլ խտրականություն:

Երկրորդ. պետության խնդիրն է հետևել, որպեսզի այդ կանոնները պահպանվեն խաղի բոլոր մասնակիցների կողմից:

Երրորդ. պետությունն ինքը չպետք է միջամտի խաղին: Նրա գործառույթը անկողմնակալ իրավարարի դերն է, որը սրբագրում է խաղացողների վարքագիծը դաշտում՝ համաձայն մշակված կանոնների:

Չորրորդ. նրանց համար, ովքեր (տարիքի, հիվանդության կամ այլ պատճառներով) ի վիճակի չեն մասնակցել մրցակցությանը, պետու-

յունը պարտավոր է ապահովել սոցիալական պաշտպանության անհրաժեշտ նվազագույնը:

Առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում «սոցիալական շուկայական տնտեսության» ընդգծված ծգտումը՝ լուծել ոչ միայն տնտեսական, այլև սոցիալ-քաղաքական խնդիրներ: Լայն առումով այն ուղղված է մարդուն, նրա ազատությանը, սոցիալական պաշտպանվածությանը: Նույն Լ. Էրիարդը գտնում էր, որ «սոցիալական շուկայական տնտեսության» համակարգի արդյունավետությունն ու արդարության գլխավոր չափանիշը ոչ թե ձեռնարկատերերի շահույթների չափերն են, այլ այն առավելությունները, որոնք ստանում են սպառողները: Մի հայեցակարգ, որը ճանապարհ է բացում դեպի ազատ, տնտեսապես արդյունավետ, ինքնազարգացող կայուն հասարակություն¹⁸:

Դասական ազատականության նախկին՝ քաղաքականության հանդեպ տնտեսության առաջնության կանխադրույթին օրդոլիբերալները հակադրում են տնտեսության նկատմամբ քաղաքականության ու պետության առաջնության տեսակետը: Ընդսմին, պետության միջամտության նպատակը տնտեսության ոլորտում սահմանափակվում է «գործունակ շուկայական տնտեսությանը» օժանդակելով, իսկ միջամտության միջոցները՝ «շուկայականի» շրջանակներով: Այլ կերպ՝ պետությանը հնարավորություն է տրվում «տնտեսական գործընթացի» վրա ազդել միայն դրամավարկային քաղաքականության լծակներով:

Իհարկե, քննվող սոցիալական շուկայական տնտեսակարգը բազմաբնույթ է և Հայաստանի հանրապետության համար ուսանելի: Ուսանելի՝ նաև այն պատճառով, որ տվյալ հայեցակարգը թույլ է տալիս, կարծում ենք, ներդաշնակության եզրեր գտնել հասարակական-տնտեսական կարգի և, տվյալ դեպքում, հայոց ինքնատիպության միջև, այն ծառայեցնել ժողովրդի բարոյական ու հոգևոր վերածննդին: Եվ այդ իմաստով անհրաժեշտ է «ազգայնացնել» այն: Առավել ևս, որ այն «ներծծված» է քրիստոնեության սոցիալական դավանանքի երկու՝ անձի և փոխարկելիության (субсидиарности) հիմնական սկզբունքներով:

Առաջինը պետության ուշադրության կենտրոն է մղում մարդուն՝ նրան վերածելով տնտեսական ու հասարակական գործունեության չափանիշի: Եվ այդքանով հաղթահարում է ծայրահեղացված էտատիզմը (Ֆրանսերեն etat-պետություն): Երկրորդն, ըստ էության, ծառայում է ընդունվող ընդհանուր որոշումների ապակենտրոնացմանը՝ ա-

ռավելագույն ինքնուրույնություն և նախաձեռնություն վերապահելով հասարակական կյանքի կազմակերպման ստորին օղակներին, յուրօրինակ անտես սահման դառնալով տնտեսական գործունեության պետական կարգավորման ու սոցիալական հարաբերությունների միջև՝ ապահովելով առավելագույն ճկունություն առանձին տնտեսական ենթակայաների (սուբյեկտների) ու նրանց միավորումների, նաև պետական կառույցների ու գործառույթների միջև:

Սոցիալական շուկայական տնտեսության հայեցակարգը և դրանից բխող գործնական քաղաքականությունը, արտահայտելով ժողովրդի հիմնական զանգվածի և ազգային կապիտալի կենսական շահերը, կարող են հանդես գալ իբրև իրական այլընտրանք գոյություն ունեցող համակարգին, կարող են ՀՀ տնտեսական եւ քաղաքական նպատակների ռազմավարությունը ուղղորդել տևական ժամանակաշրջանով: Եթե, անշուշտ, պահպանվի իրական վերափոխումների այն մեթոդաբանությունը (մարտավարությունը), որն անցել է գործնական քաղաքականության փուլով Արևմտյան Եվրոպայում: Նույն Լ.Էրիարդը, նկատի ունենալով Գերմանիայի անցման շրջանի բազմաբովանդակ կյանքը, գտնում էր, որ համապատասխան քաղաքականության արդյունավետության համար, այն պետք է հասկանալի լինի քաղաքացիներին, համոզի նրանց իր ճշմարտացիությամբ, լինի հետևողական, քանզի անհետևողական, տատանումներով վարվող քաղաքականությունը վատթարագույնն է: Նա պետք է լինի բաց ու ազնիվ և ի վերջո մարտավարորեն (տակտիկապես) ճիշտ կառուցվի, ուստի և կողմնորոշվի ոչ միայն երկարաժամկետ վերջնական արդյունքներին, այլև բնակչության ժամանակային ակնկալիքների տեսակետից լինի համոզիչ՝ ցուցադրական արդյունավետ տպավորություններով¹⁹:

Ամտարարկույս սոցիալական շուկայական տնտեսության սկզբունքներով ստեղծված ՀՀ ազգային տնտեսության համալիրը «կբավարարի» ՀՀ գալիքով շահագրգիռ շերտերին, որոնց թվում՝ ինչպես «աշխատավոր ընդհանրությանը», այնպես էլ մտավորականությանն ու արդյունաբերող դասակարգին: Այն կհամադրի ավանդականությունն ու երկրի քաղաքական-տնտեսական արդիականացումը: Այլ կերպ՝ ձեռք կբերվի լայն արդիականացում՝ ազգային ավանդույթների «վերականգնության» միջոցով:

Ուսանելի է Գերմանիայի սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության տեսական պլատֆորմի «ճշգրտման» փորձը՝ «Գողեսաբերգյան ծրագ-

րի» (1959թ.) ընդունումից հետո, երբ տեղի ունեցավ նրա տնտեսական պլատֆորմի մերժեցումը «սոցիալական շուկայական տնտեսության» հայեցակարգին: Այն արտահայտվեց ոչ միայն «մրցակցություն» որքան հնարավոր է, պլանավորում որքան անհրաժեշտ է» ծրագրային դրույթով, այլև այն բանով, որ գալով իշխանության՝ նրանք ոչ միայն չկարողացան, այլև նույնիսկ չուզեցին արձատապես փոխել տնտեսության կարգավորման գոյություն ունեցող, ըստ էության, էրհարդյան համակարգը: Իսկ Գերմանիան դրանից շահեց: Ուշագրավ է նաև Չարափային Կովկասի երկրների զարգացման առաջնահերթությունների ընտրության մասին Ն. Շմելյովի առաջարկների համալիրը: Դրանք են.

- ագրարային սեկտորի արագացված զարգացում՝ դրա արժատական բարեփոխման ճանապարհով,
- այդ երկրների վերածումը մշակող գլոբալ արդյունաբերության «հավաքման հրապարակի»,
- սեփական բնական էներգետիկ պաշարների ինտենսիվ շահագործում,
- մասնագիտացում տարանցիկ առևտրային և տրանսպորտային ծառայությունների մեջ:

«Առաջանցիկ» ամենահաջողված երկրներն իրենց տնտեսական ռազմավարության մեջ համակցել են տվյալ չորս ուղղությունները²⁰:

ՀՀ-ում ընթացող ներքին գործընթացները, ժողովրդի «աշխատավոր զանգվածի» հիասթափությունը, ՀՀ հասարակական-քաղաքական զարգացումը մղում են ձախ-կենտրոն: Սոցիալական արդարության հանդեպ հակումներ դրսևորող ժողովուրդը, թերևս, կանի իր ընտրությունը, իսկ Արևելք-Արևմուտք երկրաքաղաքական խաչմերուկում գտնվող հանրապետությունը կզարգանա, մշակութային երկխոսության «դաշտում» գտնվող հայկական քաղաքակրթությունը կարձանագրի իր առաջընթացը, եվրոպական ուղղորդում դրսևորող երկիրը կշահի, եթե XXI դարը ՀՀ համար դառնա «կարգի տեսության» հասարակություն:

Եվ դրանով ՀՀ-ն կզբաղեցնի քաղաքակրթական իր տեղը տարածաշրջանում ու ժողովուրդների համաշխարհային ընկերակցության մեջ: Չարաշարժ ու անընդմեջ արդիականացող ՀՀ-ն կստանա հնարավորություն իրականություն դարձնելու հավասարակշռության երաշ-

խավորի գործառույթ նույն տարածաշրջանում, որի սլաքները կուղ-
ղորդվեն Սերժավոր և Միջին Արևելք:

Ծանոթագրություններ:

1. Витте С.Ю., По поводу национализма. Национальная экономия и Фридрих Лист, 2-е изд., СПб, 1912, էջ 51-52.
2. Семин Л. (беседа), «Колеса Тихомирова».-«Диалог» (Москва), 1990, №3, էջ 37.
3. *Տնտեսության փիլիսոփայությունը* տնտեսության դիտարկումը փիլիսոփայության տեսանկյունից, ինչն ընդգրկում է տնտեսական գործոնի արժեքային համակարգի՝ իբրև մշակույթի բաղադրամասային և համընդհանուր աշխարհայացքային սկզբունքների ամբողջությունը:
4. Müller-Armak A. Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik. Freiburg, 1966: Տե՛ս Брегер О.Я. Критика буржуазных учений об экономической системе современного капитализма. М., 1972, էջ 217-218:
5. *Սոցիալական* (լատ.՝ socialis)՝ ընդհանուր, հասարակական, ողջ միջմարդկայինի անվանումը, այսինքն այն ամենի, ինչը կապված է մարդկանց համատեղ կյանքի հետ, առաջին հերթին նրա, ինչը վերաբերում է հասարակությանն ու ընդհանրությանը, ինչն ունի հասարակական ու ընդհանրական բնույթ:
6. *Օրդոլիբերալիզմի* գաղափարները ամփոփված են «սոցիալական շուկայական տնտեսության» «soziale Marktwirtschaft» («Social Market Economy») հայեցակարգում, որի մեթոդաբանական հիմքը «կարգի տեսությունն» (Ordnungstheorie) է: Ծագում է «ORDO» (լատ.՝ կարգ) ամսագրի անվանումից: Հասկացությունը առաջին անգամ օգտագործել է գերմանացի գիտնական Ալֆրեդ Մյուլլեր-Արմակը 1948 թ. (տե՛ս «ORDO», Bd. 1. 1948. S. 125: Gesellschaft und Staat. Lexikon der Politik, München, 1992. S. 658-659): Այն կոչված էր երկրորդ աշխարհամարտից հետո արևմտյան պետությունների զավթած գոտում նախանշել, որ պես ճկուն տնտեսական տեսություն, Արևմտյան Գերմանիայի տնտեսական, հասարակական-քաղաքական զարգացումը՝ ապահովելով ազատություն, արդարություն և բարեկեցություն բոլորի համար:
- ORDO հասկացության կիրառությունը խորհրդանշական է: Այն որոշակի երանգ է հաղորդում ֆրայբուրգյան դպրոցի գիտական հարցադրումներին՝ ընդգծելով պետության կարգավորիչ գործառույթը: Ավելին, «սոցիալական շուկայական տնտեսակարգը» դոկտոր Վալտեր Օյկենը անվանում է նաև մրցակցակարգ (Wettbewerbsordnung): Ordoliberalismus (Neoliberalismus) ընդգծում է հատկապես ֆրայբուրգյան դպրոցի ներկայացուցիչների հայացքների առանձնահատկությունը, նրանց հրաժարումը «մաքուր» ազատականությունից:

Արևմտյան Գերմանիայի վերածնունդը իրականացավ «սոցիալական շուկայական տնտեսության» մշակած սկզբունքներով հայտնի օրդոլիբերալիստ Լյուդվիգ Էրհարդի ղեկավարությամբ: Այն պատմության մեջ մտավ գերմանական «տնտեսական հրաշք» անվամբ: (Մանրամասն տե՛ս Зарипкий Б. Е., Людвиг Эрхард: секреты "экономического чуда". М., 1997): Օրդոլիբերալիզմը տեսական երկրորդ ծնունդ ապրեց անցյալ դարի 80-ականներից հետո, Արևելյան Եվրոպայի երկրներում, ինչպես նաև Ռուսաստանում, որոնք, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունը, անցնում էին վարչաիրամայականից (հետպատերազմյան Գերմանիայի նման) շուկայական համակարգի: Օրդոլիբերալիզմը թույլ է տալիս «գտնել» նոր աշխարհայացք, դաստիարակել սոցիալական շուկայական մտածողություն «ազատության և կարգի» շրջանակներում:

7. St'u Eucken W., Grundsätze der Wirtschaftspolitik. Bern,Tübingen. 1952. էջ 254-289:

8. Ванберг В. "Теория порядка" и конституционная экономика. - "Вопросы экономики", 1995, N 12, էջ 87:

9. Նույն տեղում, էջ 89:

10. Röpke W., Die Gesellschaftskrisis der Gegenwart, Zurich, 1942, էջ 310-311:

11. Erhard L., Wohlstand für Alle, Dusseldorf. 1957, էջ 135, 241:

12. Meinhold H. Investivlohn und, Soziale Marktwirtschaft.- օ՛րդ Երբերք Ե.Յ. էջ 218-219:

13. Տե՛ս Վարանդյան Ս., ՀՀ Դաշնակցության պատմություն, հ. 1, Փարիզ, 1932, էջ 487-488:

14. Տե՛ս Սարինյան Ռ., Ավետիք Արասխանյան, Եր., 1980:

15. Лист Ф., Национальная система политическо́й экономики.Пер.с нем. СПб, 1891, էջ 425:

16. Зарипкий Б. Е., Людвиг Эрхард: секреты "экономического чуда". М., 1997, էջ 135:

17.Васина Л.Л., Социальное рыно́чное хозяйство: словарь терминов.М.,1997, էջ 44:

18. Зарипкий Б. Е., Людвиг Эрхард: секреты "экономического чуда" էջ 137:

19. Նույն տեղում, էջ 33:

20. Гаджиев К.С., Геополитика Кавказа, М., 2001, էջ 64: